

4.2. lecke: Az emberi természet és a hatalom jellege

A politikafilozófiák egyik alapvető vonása, hogy nagy figyelmet fordítanak **az emberi természet** kérdésére. Ennek az az oka, hogy az emberi közösségek természetének vizsgálata feltételezi a közösségeket alkotó individuumok természetének megértését. Mint korábban láttuk, Platón és Arisztotelész is az emberi természetből indul ki, és mindkettőjük számára fontos volt az ember boldogságra törekvése, mint az emberi természet meghatározó vonása. Ebből vezették le a politika általános célját. Majd a modern politikafilozófiákban is látni fogjuk (Hobbes, Locke, Rousseau gondolkodásában), hogy milyen nagy figyelmet fordítanak arra, mi jellemzi az emberi viselkedést minden társadalmi meghatározottság nélkül (a természeti állapotban), és ebből kiindulva fogják meghatározni a politikai szerveződés fő céljait.

A fejedelem 1550-es kiadásának címlapja

Machiavelli politikai filozófiájában is alapvető fontossággal bír az emberi természet. Ebben a leckében azt vizsgáljuk, miként származnak a politikai elvek az emberi természetből.

Az emberi természet megítélése

Machiavelli saját tapasztalataiból kiindulva rendkívül **negatívan ítéli meg az emberi természetet**. Szerinte **az ember természeténél fogva rossz, gonosz és önző**. Nem hoz fel mélyebb pszichológiai és antropológiai érveket e meggyőződésének alátámasztására, megelégszik a konkrét tapasztatokkal, valamint a történelmi ismereteiből levont következtetésekkel. Néhány példa az emberi természet megítéléséről:

Az emberekről általában elmondhatjuk, hogy hálátlanok, ingatagok, színlelők, a veszélytől visszarettennek, harácsolásra hajlamosak. (Machiavelli: *A fejedelem*, In: Machiavelli művei, I. kötet, Budapest, Európa, 1978, 56. oldal)

Olyan ostobák az emberek, és annyira csak a mának élnek, hogy aki be akarja csapni őket, mindig megtalálja köztük a maga emberét. (Machiavelli: *A fejedelem*, In: Machiavelli művei, I. kötet, Budapest, Európa, 1978, 59. oldal)

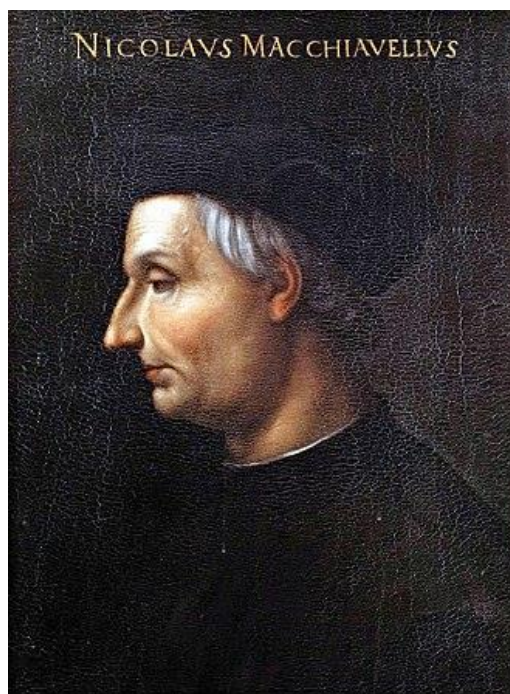
Az emberek mindig rosszak, ha a szükség nem kényszeríti őket az ellenkezőjére. (Machiavelli: *A fejedelem*, In: Machiavelli művei, I. kötet, Budapest, Európa, 1978, 79)

A hatalom akarása és az immoralizmus

Machiavelli szerint az emberi cselekvések legfőbb mozgatórugója **a szerzés és a hódítás vágya, és a hatalom akarása**. Machiavelli azon gondolkodók közé tartozik akik szerint az emberben **nincsen természetes hajlam a jóra**, az áldozathozatalra, mások segítésére, hanem az emberi természetet a **puszta önzés** uralja. A filozófia történetében fel-felbukkan ez a tendencia. Találkoztunk vele már Platónnál: Traszümakhosz képviselte ezt az álláspontot *Az államban*, és a *Gorgiasz* című dialógusában is ezen az állásponton van Kalliklész. Machiavelli után Hobbes és Mandeville, majd Nietzsche gondolkodásában is előfordul hasonló tanítás. Ezt az álláspontot **immoralizmusnak** nevezzük, amely szerint a morálisan pozitív viselkedés pusztán kényszer szülte magatartás az emberben.

Az emberi természetben tehát Machiavelli szerint a **nyers önzés** érvényesül, ez fejeződik ki a hatalom akarásában. Aki erős és hatalmas, le tudja igázni és le is igázza a gyengébbeket. Ez a törekvés fejeződik ki a politikai hatalom természetében. Machiavelli szerint ez nem egy negatív, elítélendő törekvés, hiszen ez felel meg az emberi természetnek. Következésképpen ki kell használni, és élni kell vele. A politikai hatalom természetét is ez határozza meg.

Machiavelli szerint a hódítás, a hatalomra törekvés, mások hatalmunk alá hajtása nem negatív. Ha lehet, **meg kell szerezni a hatalmat, és meg kell őrizni**. Machiavelli nézőpontjából a római birodalom terjeszkedő, egyre újabb és újabb államokat leigázó politikai törekvése értékesebb, mint a görög poliszok önfenntartásra törekvő politikája.

Az emberi természet megítéléséből következik, hogy Machiavelli számára **az etika, a morál és az erény nem lehet mértéke a politikai cselekvésnek**. A politika célja a hatalom, és a hatalom megszerzésében és megtartásában a morális elvek csak hátráltatják az uralkodó céljai megvalósításában.

A fejedelem tematikája és felépítése

Machiavelli *A fejedelem* című művében az uralkodóknak ad tanácsokat a hatalom megszerzéséhez és megtartásához. Mérlegeli, milyen intézkedések szükségesek a hatalom megszervezéséhez az államban, milyen hadseregre van szükség, miként kell más államokkal kapcsolatot tartani stb. Machiavelli a

műben kifejezi csodálatát Cesare Borgia iránt A mű felépítése fejezetek szerint a következő tematikát követi:

I-XI. fejezet	Az új uralom megszerzéséről és megtartásáról
XII-XIV. fejezet	A hadseregről
XV-XIX. fejezet	A fejedelem habitusáról
XX-XXVI. fejezet	Praktikus tanácsok

Az államformák felosztása

Az első fejezetben azzal foglalkozik, hogy **hányféle fejedelemség (államforma) létezik**, és hogyan lehet megszerezni bennük a politikai hatalmat. Meg kell jegyezni, hogy Machiavelli a reneszánsz olasz fejedelemségekkel foglalkozik. Köztudott, hogy ebben a korban Itália sok kis fejedelemségre oszlott, amelyek egy-egy nagyobb városhoz kötődtek, és amelyek állandó háborút folytattak egymással. A XV-XVI. században néhány fejedelem (miként Lorenzo Medici, akinek Machiavelli művét ajánlja) megpróbálta uralmát kiterjeszteni egész Itália területére, sikertelenül.

Két alaptípusa lehetséges az államnak: **egyeduralom** és **köztársaság**. Az egyeduralomban egy ember uralkodik, a köztársaságban a politikai tisztségekre a polgárok választhatóak bizonyos feltételek szerint. Machiavellit a kettőből az egyeduralom érdekli. Ezt megint kétfele osztja: **örökletes** és **újkeletű egyeduralomra**. Az örökletes az, ahol egy dinasztia uralkodik, és hatalom vérségi leszármazás útján öröklődik. Az újkeletű egyeduralom az, ahol valaki erővel szerzi meg az uralmat. Ez pedig szintén lehet **teljesen új**, amikor valaki erővel ragadja magához a hatalmat az államon belülről, és **vegyes**, amikor egy másik uralkodó hódítja meg az államot és saját államához csatolja azt.

Machiavelli elsősorban a **szerzett (teljesen új) egyeduralommal foglalkozik**. Az a fő kérdése, miként lehet megszerezni az uralmat, és miként lehet azt megtartani.

A fejedelem habitusáról

A hatalom megszerzéséhez és megtartásához a fejedelemnek olyan jellemvonásokra van szüksége, amelyek lehetővé teszik számára e célok elérését. E vonások – morális tekintetben – nem túl vonzóak, de Machiavelli szerint politikailag szükségesek. Az alábbiakban felsoroljuk ezeket.

Hazugság

Bárki megértheti, mennyire dicséretes, ha a fejedelem megtartja adott szavát, őszinteséggel és nem ravaszsággal él. Napjainkban mégis azt tapasztaljuk, hogy a szószegő uralkodók vittek véghez nagy dolgokat, kik az emberek eszén kifogtak, ezek végül is többre vitték, mint akik igazul cselekedtek. (Machiavelli: *A fejedelem*, In: Machiavelli művei, I. kötet, Budapest, Európa, 1978, 58)

Fösvénynek látszani

Mindazon dolgok közül, melyektől a fejedelemnek óvakodnia kell, a [rá irányuló] megvetés és a gyűlölet a legveszedelmesebbek, mindkettőt a tékozlás okozza. Okosabb tehát fösvénynek látszani, mert ez csupán megvetést von maga után, gyűlölet nélkül. Ha pedig bőkezű akarsz lenni, rablónak tartanak majd, s ebből származik a gyűlölettel teljes megvetés. (Machiavelli: *A fejedelem*, In: Machiavelli művei, I. kötet, Budapest, Európa, 1978, 54)

Az emberben lévő állati tulajdonságok kihasználása

A fejedelemnek tudnia kell használni a benne rejlő embert és állatot. (...) S mert a fejedelemnek jól kell használnia az állati természetét, a rókát és az oroszlánt kell követnie, az oroszlán tehetetlen a hurokkal szemben, a róka farkasok elől

nem tud elmenekülni (Machiavelli: *A fejedelem*, In: Machiavelli művei, I. kötet, Budapest, Európa, 1978, 58)

Képmutatás

A fejedelemnek nem kell a fenti [jó] tulajdonságok mindegyikével rendelkeznie, de szükséges, hogy külsőleg úgy mutakozzék, mintha rendelkezne velük. Sőt azt merészelem állítani, hogy ha mind meg is volnának benne, és hogyha mindig figyelembe is venné őket, az ártalmas volna, látszatuk viszont hasznos lehet; kegyesnek, hűségesnek, emberségesnek, őszintének, vallásosnak kell nemcsak látszania, hanem annak is kell lennie. Ugyanakkor lélekben mindig fel kell készülnie az ellenkezőjére, hogy ha a szükség úgy kívánja, aszerint tudjon cselekedni. (Machiavelli: *A fejedelem*, In: Machiavelli művei, I. kötet, Budapest, Európa, 1978, 59)

Képesnek lenni a kegyetlenségre és sérelmek elkövetésére

Jól alkalmazott kegyetlenségnek lehet nevezni azt – ha rosszról egyáltalában jót mondani lehet –, amire hirtelen, a körülmények kényszerítésére kerül sor, s amit nem kitartóan alkalmaznak, idővel pedig a lehető legnagyobb mértékben az alattvalók érdekeire fordítják. (Machiavelli: *A fejedelem*, In: Machiavelli művei, I. kötet, Budapest, Európa, 1978, 33)

A sérelmeket mind egyszerre kell elkövetni, mert kevésbé érzik őket, és kevésbé bántanak (Machiavelli: *A fejedelem*, In: Machiavelli művei, I. kötet, Budapest, Európa, 1978, 33)

Machiavelli szerint, ha valaki erővel megszerzi a hatalmat egy államban, akkor minél előbb meg kell öletnie azokat, akik joggal tartanak igényt a trónra. De a legjobb, ha nem az uralkodó teszi ezt meg: ki kell neveznie egy főtisztviselőt, rendőrt vagy bírót, aki elvégzi a piszkos munkát. Ezek a gyilkosságok nyilván felháborodást szülnek az államban, ezért a munka elvégzése után az uralkodónak nyilvánosan ki kell végeztetnie az általa megbízott főtisztviselőt is, amivel visszanyerheti a nép bizalmát.

Ha ezeket a tanácsokat, elveket felerősítjük, akkor Machivellit egy cinikus, hatalomorientált, és összességében gonosz szándékú politikai gondolkodónak kellene tekintenünk. Voltak olyan kritikusai, akik ezeket a negatív vonásait emelték ki filozófiájából, és e negatív jegyekből alkották meg a **machiavellista** jelzőt. Azonban, ha ez igaz lenne, nem sorolnánk őt a politikafilozófia klasszikusai közé. Úgy is mondhatnánk, hogy **Machiavelli nem volt machiavellista. Machiavelli gondolkodása ennél sokkal összetettebb.** Ha alaposabban értelmezzük *A fejedelmet*, akkor észrevehetjük, hogy e mű nem a zsarnokság és önkényuralom dicséretét tartalmazza.

Összefoglalás:

Machiavelli, más politikafilozófusokhoz hasonlóan, az emberi természetből indul ki, amelyet önzőként és hataloméhesként jellemez. Ezért a hatalom megszerzésére irányuló törekvés összhangban van az emberi természettel. Az uralkodónak ezt az emberi jellemvonást kell a

leghatékonyabban kihasználnia. Machiavelli az államformák közül azt az egyeduralmat állítja elemzése középpontjába, ahol a hatalmat erővel szerzi meg valaki. A fejedelem hasznos vonásai szerinte azok, amelyek segítik őt a hatalom megtartásában. Ezek nem morális vonások. A moralitás általános jellemvonásai hátráltatják az uralkodót a kormányzásban és a hatalom megtartásában.

Kérdések:

Mit jelent az immoralizmus és kik a képviselői?

Miért fontos a politikafilozófiában az emberi természet elemzése?

Miként gondolkodik Machiavelli az emberi természetről?

Hogyan osztja fel az államformákat Machiavelli?

Miként kell az emberi természetben rejlő vonásokat a fejedelemnek kihasználnia saját hatalma védelmében?